

ZDZISŁAW KUPISIŃSKI SVD

ŚWIĘTO MATKI BOSKIEJ GROMNICZNEJ W RELIGIJNOŚCI LUDOWEJ

FEAST OF OUR LADY OF CANDLES IN FOLK RELIGIOSITY

A b s t r a c t. The Feast of Our Lady of Candles is the later name for the Feast of Presentation of the Lord, founded in the fourth century. Initially, the celebration had a Christological accent, but with time it acquired features of Marian feast (now in the liturgy the original name is in force). In Polish folk religiosity the name Our Lady of the Thunder Candle has functioned, as people came to church to have their candles called “gromnica” (the Thunder Candle) blessed. Under the influence of the Church’s teaching, ancient folk customs and rituals have changed their content and meaning. So it was with the symbolism of light and candle. After giving it a Christian interpretation burning candle symbolizes the eternal light, which is Christ for every Christian.

In the life of the villagers gromnica had great significance and was used for various practices. It was handed to a dying person to be safely accompanied by Mary to the “other world” and in the light of Christ. After coming back from church, sign of the cross was marked with a smoky flame of gromnica at the frames of windows and the front door of the house to ensure God’s protection from evil spirits. *Gromnica* was lit and placed in a window or on a table during storm to protect the house and farm from thunder-light and “avert” storm. This was not a magical act, as some ethnologists asserted, but a form of folk piety through the intercession of Mary (People prayed Rosary and “Beneath Thy Protection”). Gromnica was also used for medical and meteorological practices; by observing the flame during the church service or on the way home people were making predications. According to the folk beliefs, candle had its power, because it was blessed in the church by the priest. Nowadays very little is left of the ancient folk customs associated with the Thunder Candle. Only in some families the custom of handing gromnica to the dying person or marking sign of the cross on the frames of the door and windows is still practiced. However, the candle as such and its burning flame reminds the faithful about Baptism and Christ – the eternal Light.

Key words: Presentation of the Lord, Feast of Our Lady of Candles, “Gromnica”, folk piety, customs, rituals and folk beliefs, folk tradition, divination, magical practices.

Dr hab. ZDZISŁAW KUPISIŃSKI SVD, prof. KUL – kierownik Katedry Religioznawstwa i Misjologii w Instytucie Teologii Fundamentalnej KUL; adres do korespondencji: ul. Jagiellońska 45, 20-950 Lublin 11, skr. poczt. 1110; e-mail: dzidek@kul.lublin.pl

W kalendarzu liturgicznym Kościoła katolickiego, obok uroczystości i świąt odnoszących się do Jezusa Chrystusa, występują święta maryjne oraz te dotyczące innych świętych. W religijności ludowej obserwujemy, że mieszkańcy wsi łączyli treści ewangeliczne z ludycznymi, stanowiącymi pozostałości dawnych zwyczajów i wierzeń. Niektóre z tych reliktyw sąw genezą sięgają czasów przedchrześcijańskich. Tym sposobem tworzą ludyczną formę przeżywania wydarzeń biblijnych nawiązujących do życia Chrystusa, Maryi i św. Józefa oraz świętych. Pierwsi misjonarze, którzy przybyli na tereny zamieszkiwane przez Słowian, umiejętnie wykorzystywali ówczesną kulturę ludową, aby na jej podwalinach prowadzić działalność ewangelizacyjną ludów i narodów. Odwołanie się do rodzimej kultury i jej chrystianizowanie sprawiało, że treści ewangeliczne stawały się dla odbiorców Ewangelii bardziej zrozumiałe, a przez to przyswajalne, bo „ubrane” w miejscowy, „swoisty” kontekst kulturowy. Dlatego w religijności ludowej dostrzega się wiele dawnych obrzędów, które po nadaniu im chrześcijańskiej interpretacji zostały zaadaptowane do liturgii Kościoła i nabożeństw paraliturgicznych, wnosząc tym samym barwność i sensualizm, dzięki czemu Dobra Nowina mogła przenikać do codziennego życia mieszkańców wsi. W taki sposób dokonywano chrystianizacji kultury ludowej, a Kościół na kanwie roku liturgicznego przyczynił się do zachowania dawnych zwyczajów i obrzędów, stając się tym samym ich ostoją oraz ucząc szacunku do słowiańskiego dziedzictwa¹.

Charakterystyczną cechą religijności ludowej jest uproszczenie naukowej teologii i odniesienie treści ewangelicznych do potrzeb człowieka, wypełnianie nią czasu i przestrzeni oraz przedmiotów i czynności codziennego życia. Dlatego postacie Chrystusa, Maryi czy świętych stają się dla wierzących wzorami do naśladowania, wzmacniają wiarę, silnie oddziałują na wyobraźnię, dając poczucie bliskości. Z tą religijnością spletają się koncepcje chrześcijańskiego i astronomicznego czasu, uwidaczniające się w obrzędach ludowych interpretowanych w świetle treści religijnych oraz ludycznych, które najbardziej widać w przysłowiacz, podaniacz, legendacz itp. Dlatego w dorocznej obrzędowociz ludowej spotyka się pomieszanie elementow religijnych z magicznymi, stanowiącymi śladz dawnych wierzeń².

---

¹ Z. KUPISIŃSKI SVD. *Adwent i Boże Narodzenie w regionie opoczyńskim. Studium religijności ludowej*. Warszawa: Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów 1997 s. 118; R. TOMICKI. *Religijność ludowa*. W: *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*. T. 2. Red. M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk s. 29 n.; J. KLIMASZEWSKA. *Doroczne obrzędy ludowe*. Tamże s. 127 n.

² S. GRYGIEL, J. TISCHNER. *Szkic o religijności współczesnej*. „Znak” 18:1966 nr 150

Święto Ofiarowania Pańskiego, zwane także Oczyszczeniem Najświętszej Maryi Panny oraz Matki Boskiej Gromnicznej, należy do najdawniejszych w chrześcijaństwie, gdyż było obchodzone w Jerozolimie już w IV wieku, a więc zaraz po ustaniu prześladowań. Początkowo miało chrystologiczny charakter. Od VI wieku do tego święta stopniowo dodawane były elementy maryjne, stąd w następnym stuleciu otrzymało nazwę Oczyszczenia Najświętszej Maryi Panny, przybierając w ten sposób akcent bardziej mariologiczny. Na Zachodzie, pod wpływem uroczystości odbywających się w bazylice Matki Boskiej Większej w Rzymie, otrzymało nazwę święta Matki Boskiej Gromnicznej³.

W religijności ludowej w Opoczyńskim i innych regionach Polski funkcjonuje nazwa tego święta jako Matki Boskiej Gromnicznej, na co niewątpliwie wpłynął zwyczaj święcenia w tym dniu w kościele świec zwanych gromnicami. Wśród wierzących od początku chrześcijaństwa Matka Boża posiadała szczególne miejsce. Podkreślano przywileje, jakimi została obdarzona przez Boga, jednocześnie zaznaczano, że występują one zawsze w relacji do Chrystusa. Tak jest i w przypadku święta Matki Boskiej Gromnicznej, które nabrało charakteru wybitnie maryjnego, jednakże lud polski widział w Maryi tę, która niebiańskie Światło sprowadziła na ziemię i która broni tym Światłem wierzących oraz osłania przed wszelkimi niebezpieczeństwami, a w święto Ofiarowania Pańskiego przynosi Je do świątyni jerozolimskiej⁴.

Przedmiotem artykułu jest przedstawienie funkcjonowania święta Ofiarowania Pańskiego znanego w polskiej religijności ludowej jako Matki Boskiej Gromnicznej w liturgii Kościoła oraz w obrzędowości ludowej koncentrującej

---

s. 1458-1461; I. BUKOWSKA-FLOREŃSKA. *Kult świętych i jego symboliczne wartości w religijności ludowej*. W: *Pluralizm kulturowy i religijny współczesnego świata. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Henrykowi Zimoniowi w 70. Rocznicę urodzin*. Red. Z. Kupisiński, S. Grodz. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 337-339; J. NOWAK. *Święci Katarzyna i Andrzej w religijności i tradycji ludowej regionu tomaszowskiego*. „Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religiologii 4(59):2012 s. 260; D. WADOWSKI. *Wspólnotowórcza rola kultu świętych*. W: *Symbole kulturowe, komunikacja społeczna, społeczności regionalne. Studia*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 1955 s. 85-94.

³ W. ZALESKI SDB. *Rok kościelny. Święta Pańskie, Matki Bożej, Apostołów, Świętych i Błogosławionych Pańskich, oraz dni okolicznościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1989 s. 118; W. PISZCZEK CM. *Wspomnienie świętych na każdy dzień. Martyrologium*. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy 2005 s. 41; B. OGRODOWSKA. *Polskie obrzędy i zwyczaje doroczne*. Warszawa: Sport i Turystyka – MUZA SA 2009 s. 72.

⁴ W. ZALESKI. *Rok kościelny* s. 117-119; J. SZCZYPKA. *Kalendarz polski*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1984 s. 31-33; B. NADOLSKI. *Liturgika. T. 2. Liturgia i czas*. Poznań: Pallottinum 1991 s. 114.

się wokół symboliki światła – Chrystusa i roli Maryi, w tradycji ludowej nieodłącznie związanej z tym świętem. Celem jest ukazanie umiejętnego połączenia treści ewangelicznych tego święta z dawnymi ludowymi zwyczajami i obrzędami skupionymi wokół Maryi, jak również znaczenia „gromnicy” dla mieszkańców wsi.

W opracowaniu tego zagadnienia autor korzystał z własnych etnograficznych badań terenowych prowadzonych w regionie opoczyńskim w latach 1990-1993 oraz w regionach opoczyńskim i radomskim w latach 1995-2005, a także z prac magisterskich i doktorskich, powstałych w ramach specjalizacji religioznawstwa w Katedrze Historii i Etnologii Religii Instytutu Teologii Fundamentalnej KUL. W celu pełniejszego przedstawienia religijności ludowej oraz zwyczajów i obrzędów odwołano się do literatury przedmiotu. W artykule wykorzystano metodę etnograficznych badań terenowych, teologiczną, fenomenologiczną, porównawczą w ograniczonym zakresie treściowym oraz analizy i krytyki piśmiennictwa.

Artykuł składa się z dwóch punktów. W pierwszym zostaną przedstawione początki kształtowania się święta w Kościele, a w drugim mariologiczny charakter święta połączony z symboliką światła i gromnicy w zwyczajach i obrzędach ludowych.

1. GENEZA ŚWIĘTA

Święto Ofiarowania Pańskiego obchodzone jest 2 lutego, a jego nazwa pochodzi od dwóch greckich terminów *Hypapante* oraz *Heorte tou Katharismou*, co oznacza święto spotkania i oczyszczenia, i nawiązuje do przekazu Ewangelii dzieciństwa (Łk 2,22-38)⁵. Czterdzieści dni po narodzinach Jezusa, Maryja z Jezusem i Józefem Oblubieńcem przybyła do świątyni jerozolimskiej, aby zgodnie z prawem żydowskim poddać się obrzędowi oczyszczenia oraz poświęcić Bogu swego pierworodnego syna. Nadzwyczajność tego wydarzenia widać nie w oczyszczeniu Maryi w tej świątyni, bowiem poporodowe oczyszczenie rytualne kobiety w świątyni jerozolimskiej stanowiło zwyczajną praktykę, to jednak poświęcenie pierworodnego mogło się dokonać w innym

---

⁵ E. WÓJCIK. *Ofiarowanie Pańskie*. I. *Teologia*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 14. Red. E. Gigilewicz. Lublin: TN KUL kol. 398; B. NADOLSKI. *Liturgika* s. 114; zob. też <http://www.brewiarz.pl/czytelnia/swieci/02-02.php3> [dostęp: 24.03.2015].

miejscu. W ofiarowaniu Jezusa w świątyni jerozolimskiej dopatrywano się pobożności Józefa i Maryi oraz szczególnego związku Maryi z tym miejscem, gdyż według tradycji apostoelskiej w niej była ofiarowana Najświętsza Maryja Panna i w niej dorastała. W ofiarowaniu Jezusa Bóg wkracza do świątyni, w ten sposób spełniają się proroctwa o przybyciu do niej Wysłannika Przyzmiacza (Mi 3,1-5). W świątyni Dziecię zostaje rozpoznane przez Symeona i Annę – symbolizujących wierną Bogu resztę Izraela – a zarazem Jezus staje się proklamacją uosobionego w Nim zbawienia oraz zapowiedzią Jego uniwersalnej misji. W wydarzeniu ofiarowania Chrystusa w świątyni jerozolimskiej podkreśla się jego znaczenie w życiu Jezusa, bowiem do tej świątyni pielgrzymował, w niej modlił się, nauczał i gromadził pierwszych uczniów. W ten sposób dzięki Niemu zostało poświęcone miejsce kultu Boga oraz nastąpiło zainicjowanie spełnienia funkcji kapłańskiej przez kapłana Nowego Przyzmiacza, będącego ofiarnikiem i żertwą ofiarną⁶.

W dziełach autorów patrystycznych ofiarowanie Pańskie stało się zasadniczo przedmiotem refleksji w komentarzach i homiliach biblijnych, jak również w kazaniach na święto Oczyszczenia Maryi (Orygenes, Atanazy, Ambroży, Augustyn, Cyryl Aleksandryjski, Beda Czcigodny). Maryjną nazwę święta upowszechniła liturgia od czasów karolińskich w celu podkreślenia aktywnej roli Matki Bożej w ofiarowaniu Jezusa oraz zjednoczenia Maryi, jako matki, ze zbawczym dziełem Jej Syna. Po raz pierwszy pod nazwą Oczyszczenie NMP występuje w Sakramentarzu galazańskim i antyfonarzach z Rheinau, Compiegne i Senlis. Do kalendarza liturgicznego wprowadził to święto pod maryjnym tytułem Karol Wielki. Od epoki scholastycznej teologię tego wydarzenia przedstawiają komentarze biblijne, pisma ascetyczno-mistyczne, zwłaszcza odnoszące się do życia Chrystusa, zwane *vitae Christi* oraz kazania maryjne (Bernard z Clairvaux, Tomasz z Akwinu, Bonawentura, Ignacy Loyola, Machtylda z Magdeburga, Gertruda Wielka). Od połowy XX wieku do ofiarowania Pańskiego nawiązywano wraz rozwojem tzw. teologii misteriów życia Jezusa, ale przedmiotem medytacji stawało się w czasie różańcowych rozważań oraz homilii, w których podkreślano aspekt chrystologiczny, mariologiczny lub józefologiczny tego wydarzenia⁷.

W Polsce święto wymieniają najstarsze księgi liturgiczne, a należą do nich: zachowany w Gnieźnie ewangeliarz z przełomu VIII i IX wieku, Sakramentarz tyński z ok. 1060 r., kalendarz krakowski z Modlitewnika Gertrudy

⁶ E. WÓJCIK. *Ofiarowanie Pańskie* kol. 398 n.; W. ZALESKI. *Rok kościelny* s. 117 n.

⁷ E. WÓJCIK. *Ofiarowanie Pańskie* kol. 399 n.

oraz *Missale plenarium* z Gniezna. Od okresu średniowiecza Oczyszczenie NMP w kalendarzu Kościoła łacińskiego obchodzone jako uroczystość i na stałe weszło do obowiązkowych świąt maryjnych. Średniowieczni egzegeci podkreślali w oczyszczeniu Maryi wzorzec pokory do naśladowania przez matki nowo narodzonych dzieci, które po porodzie przychodziły do kościoła dla otrzymania błogosławieństwa (wywód)⁸. O znaczeniu tego święta dla społeczności polskiej świadczy fakt, że święto Oczyszczenia Najświętszej Maryi Panny było dniem wolnym od pracy do 1951 roku⁹. Do czasu reformy Mszału w 1969 roku nosiło nazwę „Oczyszczenia Najświętszej Maryi Panny” – *In purificatione Beatae Mariae Virginis*¹⁰. Po reformie liturgicznej świętu przywrócono chrystologiczny charakter. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wypowiadając się na temat święta Ofiarowania Pańskiego, podkreśla, że zawiera ono prawdę o przynależności do Boga i zapowiedzi ofiary Krzyża (KKK 529)¹¹. Po roku 1997 papież Jan Paweł II ustanowił w święto Ofia-

---

⁸ „Wywód – ceremonia kościelna, obrzęd oczyszczający, któremu – zgodnie z prawem zwyczajowym i dawnym prawem kościelnym [...] w określonym terminie (najczęściej 6 tygodni po porodzie) poddawały się kobiety wszystkich stanów, mężatki i matki nieślubnych dzieci, także kobiety, które urodziły dzieci martwe lub których dzieci zmarły po urodzeniu”. B. OGRODOWSKA. *Zwyczaj, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*. Warszawa: Verbinum. Wydawnictwo Księży Werbistów 2000 s. 254. Obyczaj błogosławieństwa przy wywodzie występował też w naszym kraju. Matka po narodzeniu dziecka, gdy po raz pierwszy wychodziła z domu, udawała się z dzieckiem do kościoła, gdzie składała Bogu podziękowanie za szczęśliwe rozwiązanie, ofiarowując Mu swoje dziecko, a kapłan błogosławił matkę i dziecko. Obyczaj nie polegał na oczyszczeniu matki, jak to było w Starym Testamencie, gdyż u chrześcijan urodzenie dziecka nie pociąga za sobą prawnej nieczystości, ale na podkreśleniu aktu pokory, gdy matka stawała u drzwi kościoła, a kapłan wprowadzał ją przed ołtarz. P. PARSCH. *Rok liturgiczny. Okres Bożego Narodzenia*. T. 1. Poznań: Pallottinum 1956 s. 279.

⁹ J. KOPEĆ. *Gromniczna Matka Boża*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 6. Red. J. Walkusz i in. Lublin: TN KUL 2006 kol. 184. Tradycja Kościoła prawosławnego pozostała przy nazwie *Spotkanie Pańskie* i według typikonu zalicza się do świąt maryjnych, które wypada 2 lutego (wg kalendarza juliańskiego) i 15 lutego (wg nowego stylu). Zwane też jest Świętem Ofiarowania. Zalicza się do 12 wielkich świąt i obchodzone jest od VI wieku w Konstantynopolu. E. SMYKOWSKA. *Zwyczaj i obrzędy prawosławne. Mały słownik*. Warszawa: Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów 2006 s. 55 n.

¹⁰ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Poznań: Pallottinum. 2003 nr 120. Zob. też <http://www.brewiarz.pl/czytelnia/swieci/02-02.php3> [dostęp: 24.03.2015]. „Od 1997 r. 2 lutego Kościół powszechny obchodzi ustanowiony przez św. Jana Pawła II Dzień Życia Konsekrowanego, poświęcony modlitwie za osoby, które oddały swoje życie na służbę Bogu i ludziom w niezliczonych zakonach, zgromadzeniach zakonnych, stowarzyszeniach życia apostołskiego i instytucjach świeckich”. Tamże.

¹¹ *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań: Pallottinum 1994.

rowania Pańskiego liturgiczny obchód Świątowego Dnia Życia Konsekrowanego, chcąc w ten sposób podkreślić, że tajemnica przyjścia, spotkania i prorocstwa ofiarowania Pańskiego jest szczególnie bliska osobom konsekrowanym uczestniczącym w Chrystusowym ofiarowaniu się Bogu¹². W religijności ludowej jednak ten dzień nadal funkcjonuje pod nazwą Matki Boskiej Gromnicznej, o czym świadczy bogactwo zwyczajów i wierzeń związanych z tym świętem, na co wskazuje następujący paragraf.

2. W POLSKIEJ OBRZĘDOWOŚCI LUDOWEJ

Genezę święta upatrywano w praktykach mających na celu wyeliminowanie pogańskich zwyczajów związanych z uroczystościami ku czci Luperkusa, na które składały się, między innymi, nocne procesje przy blasku płonących pochodni¹³. W polskiej tradycji ludowej, obok nazwy Oczyszczenia NMP, pod koniec XIV wieku pojawił się tytuł Matki Boskiej Gromnicznej, występujący po raz pierwszy w cyzjojanie plockim, a upowszechniony przez cyzjojan wrocławski z ok. 1471 r. Nazwa Matki Boskiej Gromnicznej używana była zamiennie z nazwą Oczyszczenie NMP. Choć święto nie posiadało własnej wigilii, to jednak członkowie bractw maryjnych – tercjarze, a później sodaliści zachowywali post, następnie upowszechniło się to w pobożności ludowej, co wyraża przysłowie: „Kto kocha Maryję, nie pyta o wigilię”¹⁴. W liturgii

---

¹² E. WÓJCIK. *Ofiarowanie Pańskie* kol. 398-401.

¹³ Według podania procesja z zapalonymi świecami była znana już w Rzymie za papieża św. Gelezjusza I (Gelezego) w 492 roku, chcąc w ten sposób zastąpić w tym mieście nocny pochód związany z obchodami luperkaliów, ale termin świąt pogańskich przypadał 15 lutego a nie 2 lutego. Procesja gromniczna powstała prawdopodobnie na wschodzie jako zwykły pochód stacyjny, a upowszechniono ją na Zachodzie pod koniec VII wieku. Na bizantyjskie pochodzenie wskazują także śpiewane w czasie procesji antyfony. Początkowo procesja miała charakter pokutny, a w okresie średniowiecza przybrała formę uroczystego pochodu chrześcijan witających z zapalonymi pochodniami przyjście Oblubieńca. J. WIERUSZ-KOWALSKI. *Liturgika*. Warszawa: PAX 1956 s. 193 n.; J. NOWAK. *Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w regionie tomaszowskim na Zamojszczyźnie (diecezja zamojsko-lubaczowska)*. Lublin 2002 s. 316 (mps KUL); P. PARSCH. *Rok liturgiczny* s. 296; Z. GLOGER. *Encyklopedia staropolska*. T. 2. Warszawa: Wiedza Powszechna 1972² s. 213; J. PERSZON. *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia doroczne w regionie wejherowskim*. Lublin 1990 s. 80 (mps KUL).

¹⁴ Powszechne na badanym terenie. Zob. też W. ZALESKI. *Rok kościelny* s. 119; F. MARLEWSKI. *Rok Boży w liturgii i tradycji Kościoła świętego w uwzględnieniu obrzędów i zwycza-*

Kościół do Soboru Watykańskiego II święto Matki Boskiej Gromnicznej kończyło okres Bożego Narodzenia (w niektórych kościołach w Polsce zachowała się do dnia dzisiejszego praktyka śpiewania kołęd)¹⁵.

Choć w kalendarzu kościelnym święto Ofiarowania Pańskiego posiada chrystologiczny akcent, to jednak w Polsce – w tradycji ludowej – podkreślany jest jego mariologiczny charakter¹⁶. Polscy malarze przedstawiali Matkę Boską Gromniczną w zimowym pejzażu, kroczącą przez ośnieżone pola, pilnującą ozimin, aby nie wymarły, światłem gromnicy pomagającą wędrowcom znaleźć drogę i doglądającą ludzkich gospodarstw, do których podkradają się wilki¹⁷. W tym dniu – w religijności ludowej – na plan pierwszy wysuwa się procesja z woskowymi świecami, zwanymi „gromnicami”, które do kościoła przynosiły kobiety. Dawniej poświęcenia świec woskowych dokonywano na głównej Mszy św. zwanej „sumą”. Liturgia tej Mszy rozpoczynała się procesją, a kapłan po powitaniu wiernych, w specjalnym komentarzu wprowadzał uczestników uroczystości w ewangeliczne wydarzenie opisujące ofiarowanie Chrystusa w świątyni jerozolimskiej. Następnie błogosławił świece, wypowiadając słowa modlitwy:

Boże, źródło wszelkiego światła, Ty dzisiaj ukazałeś sprawiedliwemu Symeonowi światło na oświecenie pogan, pokornie Cię błagamy, pobłogosław + te świece i przyjmij prośby swojego ludu, który się zgromadził, aby je nieść ku Twojej chwale; spraw, niech drogą cnót dojdzie do światłości bez końca. Przez Chrystusa Pana naszego. Amen¹⁸.

---

jów ludowych oraz literatury polskiej. Księga ku pouczeniu i zbudowaniu wiernych katolików. Katowice: Wydawnictwo Św. Stanisława 1931 s. 167; R. TOMICKI. *Religijność ludowa* s. 54.

¹⁵ W Polsce nazwa święta występuje w wielu utworach poetyckich: M. BIESZCZADOWSKI. „Panna Gromniczna”, K. IŁŁAKOWICZÓWNA. „Matka Boska Gromniczna” i „Na Gromniczną”, K. LASKOWSKI. „Na Gromniczną”, A. LEŚNIAK. „Gromniczna Gaździna” i wielu innych. Zob. J. KOPEĆ. *Gromniczna Matka Boża* kol. 185.

¹⁶ Od najdawniejszych czasów Polacy mieli szczególne nabożeństwo do Matki Bożej. Jak podaje Franciszek Marlewski: „Ze wszystkich świąt Matki Boskiej najuroczyściej obchodzono święto Matki Boskiej Oczyszczenia, czyli Matki Boskiej Gromnicznej. Uroczystość ta nastraja wiernych poważnie, a obrzędy z nią związane nasuwają myśli o znikomości rzeczy światowych, o godzinie śmierci, na którą zawsze powinniśmy być przygotowani, gdyż nie wiemy ‘dnia i godziny’”. F. MARLEWSKI. *Rok Boży* s. 167 n.

¹⁷ Na wielu ludowych obrazach Matka Boska Gromniczna przedstawiana jest z towarzyszącym jej wilkiem, a także z koszyczkiem lub gniazdkiem u stóp z wychylającymi się z niego skowronkami. Uważano, że w ten dzień mimo jeszcze zimowej pory, musi po raz pierwszy zaśpiewać zwiastujący wiosnę skowronek. B. OGRODOWSKA. *Polskie obrzędy i zwyczaje do-roczone* s. 72-74.

¹⁸ Mszał rzymski dla diecezji polskich. Poznań: Pallottinum 1986 s. 14. Dawniej poświęcone świece palono przez całą Mszę św., obecnie poświęcenia gromnic dokonuje się na każdej

W Opoczyńskim świece przyozdabiano białą lub niebieską wstążką oraz drobnymi gałązkami zielonego mirtu. W Lubelskim owijano lnem i ozdabiano koralami lub paciorkami, a w innych okolicach okręcano świece długimi kolorowymi stoczkami, zwanymi „błażejkami”. Zarówno świeca, jak i znajdujące się na niej ozdoby posiadały określone konotacje. Wstążki w kolorze niebieskim lub białym symbolizowały Maryję (kolor ten oznacza czystość, niewinność, bezgrzeszność), która miała szczególny udział w ofiarowaniu Pańskim. Ona wносиła do świątyni Jerozolimskiej swego Syna, w którym prorok Symeon rozpoznał Zbawiciela świata (Łk 2,32-34). Gałązki mirtu, które pomimo zimowej pory zachowują świeżość i żywotność, symbolizują życie wieczne. Płonące w ręku gromnice, niczym pochodnie, wskazują na Chrystusa – Światłość rozświetlającą mroki ludzkiego życia, Chrystusa, który przyszedł, „by zajaśnieć tym, co w mroku i cieniu śmierci mieszkają” (Łk 1, 79). W promieniach tego światła powinien kroczyć wierzący w Chrystusa, będące źródłem wszelkiego życia (J 11,25)¹⁹.

W Polsce ze świętem Matki Boskiej Gromnicznej wiąże się wiele zwyczajów, obrzędów i wierzeń. W niektórych rodzinach gromnica towarzyszyła ludności wiejskiej w życiu codziennym niemalże do końca minionego wieku. Zapalano ją przed obrazem Matki Boskiej w każdym dniu maryjnych uroczystości. Zwyczaj gromnica miała swoje miejsce we flakonie, który znajdował się na ołtarzyku domowym bądź za wiszącym na ścianie świętym obrazem. Uświadamiała domownikom o bliskości i opiece Maryi nad nimi oraz o opatrności Bożej czuwającej nad światem i człowiekiem. Pozostawiona w wi-

---

Mszy św. i nie płoną podczas Liturgii. Obserwacja własna. Zob. też F. MARLEWSKI. *Rok Boży* s. 168. Z. KUPISIŃSKI SVD. *Śmierć jako wydarzenie eschatyczne. Zwyczaje, obrzędy i wierzenia pogrzebowe oraz zaduszkowe mieszkańców regionu opoczyńskiego i radomskiego*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007 s. 277.

¹⁹ Agenda liturgiczna diecezji opolskiej. Nabożeństwa, poświęcenia i błogosławieństwa. Opole: Wydawnictwo św. Krzyża 1981 s. 183; F. MARLEWSKI. *Rok Boży* s. 168; P. PARSCH. *Rok liturgiczny* s. 278 n.; W. KLINGER. *Gromniczna, czyli oczyszczenie Najświętszej Panny w wierze i obrzędowości ludowej*. „Kurier Literacko-Naukowy” 13:1936 nr 5 s. 1; J. PERSZON. *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia doroczne w regionie wejherowskim* s. 81. W dekanacie gorzowskim (w Opolskiem) gromnicę poświęcano tylko jeden raz, a skoro czyniono to co roku, starano się ją dopalać przy zmarłym, przy którym palono światło zarówno w dzień, jak i w nocy. Niedopalone wkładano do trumny. F. JĘDRAK. *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia doroczne w dekanacie gorzowskim (diecezja opolska)*. Lublin 2000 s. 147 (mps KUL). Natomiast w Siedliskach (region tomaszowski na zamojszczyźnie) wierzono, że szczególną moc miała gromnica święcona w kościele przez okres siedmiu lat. J. NOWAK. *Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia* s. 317.

docznym miejscu – stawała się znakiem dla wierzących, aby chrześcijańskim życiem stawali się światłem dla świata²⁰.

Gromnica przypominała żyjącym o przemijaniu i zbliżającej się do każdego człowieka śmierci oraz o spotkaniu z Bogiem na sądzie szczegółowym w momencie przejścia na „tamten świat”. Jej obecność w mieszkaniu prowokuje do refleksji nad życiem, aby dobrze przygotować się na najważniejsze dla wierzącego egzystencjalne wydarzenie, jakim jest dzień śmierci i przejście do życia wiecznego. Gromnicę zapalano, gdy oczekiwano na kapłana niosącego choremu Chrystusa w sakramencie namaszczenia chorych i Eucharystii. Gromnicę dawano do ręki konającemu, by uprosić dla niego wstawiennictwo Matki Boskiej i „aby skonanie miał lżejsze i zły duch nie miał do niego przystępu”. Światło zapalanej świecy miało bezpiecznie prowadzić konających do prawdziwej światłości, jaką jest Jezus Chrystus²¹. W Opoczyńskim zapaloną świecę wkładano w dłonie umierającego, mówiąc: „Trzymaj się tego drzewa, a zaprowadzi Cię do nieba”²². W okolicach Tomaszowa Lubelskiego zapaloną świecę stawiano przy konającym albo, dając umierającemu do ręki, wypowiadano słowa: „W ręce Twoje Panie oddaję ducha mego”. Po śmierci wkładano mu ją do trumny, „aby człowiek ze światłem schodził z tego świata na spotkanie ze Światłością wieczną” i by „chroniła go od złego”²³.

---

²⁰ Z. GLOGER. *Encyklopedia staropolska ilustrowana* s. 213; J. SZCZYPKA. *Kalendarz polski*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1984 s. 31; D. RESZKA. *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Kasparus na Kociewiu (diecezja pelplińska)*. Lublin 2000 s. 86 (mps KUL); G. KOZIERSKA. *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Świętej Trójcy w Wieszowie (diecezja gliwicka)*. Lublin 1998 s. 78 (mps KUL).

²¹ Z. KUPISIŃSKI. *Adwent i Boże Narodzenie* s. 89; Z. GLOGER. *Rok polski w życiu tradycji i pieśni*. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe 1986 s. 97 n. J. KLIMASZEWSKA. *Doroczne obrzędy ludowe* s. 136.

²² Z. KUPISIŃSKI. *Śmierć jako wydarzenie eschatyczne* s. 194.

²³ J. NOWAK. *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia* s. 319. Patrząc na symbolikę światła przez pryzmat dawnych wierzeń, zarówno w Europie, jak i u ludów pozaeuropejskich uważano, że jest ono żywiołem występującym przy agonii, a ogień odstrasza złe duchy, przyspiesza konanie i oświeca drogę w zaświaty. Zob. H. BIEGELEISEN. *U kolebki. Przed ołtarzem. Nad mogiłą*. Lwów: Druk. Instytutu Stauropigjańskiego 1929 s. 338 n. W okresie późnego średniowiecza teksty liturgiczne zwracają uwagę na praktyczne i apotropeiczne zastosowanie gromnicy. Po Soborze Trydenckim podkreślano zwycięską moc świecy wobec szatana, a kościelna ikonografia z tego okresu przedstawia gromnicę jako atrybut chrześcijańskiej śmierci. J. KOPEĆ. *Gromnica* kol. 180-183; por. W. SMOLEŃ. *Ilustracje świąt kościelnych w polskiej sztuce*. Lublin: RW KUL 1987 s. 63-67; A. JACHER-TYSZKOWA. *Ikona przedstawienia Matki Boskiej Gromniczej w grafice i malarstwie ludowym*. „Polska Sztuka Ludowa” 34:1980 nr 2 s. 73.

W niektórych regionach Śląska, w dniu 2 lutego, święcono gromnice przeznaczone wyłącznie dla konających i zmarłych, natomiast świece, służące do odżegnywania burzy, poświęcano podczas specjalnego nabożeństwa w cerkwu. Zwykle błogosławiono dwie gromnice, gdyż tyle świec należało zapalić przy zmarłym²⁴.

Gromnica towarzyszyła wierzącym nie tylko w ostatnich chwilach życia, zapalano ją również w czasie silnych burz (stąd pochodzenie nazwy od słowa „grom”), aby Matka Boża chroniła domowników i gospodarstwo od niszycielskiego działania gromów. Zapaloną gromnicę stawiano w oknie albo na stole czy ołtarzyku domowym. Na Mazowszu stawiano ją na stole i modlono się następującymi słowami: „Gromnica po to w oknie, aby Bożiułka odmieniła katastrofy”. Na Kaszubach, tuż przed zbliżającymi się groźnymi burzami, obnoszono gromnice wokół zagrody. Przeważnie odmawiano „Pod Twoją obronę”, wzywano świętych uchodzących za orędowników ludu w trudnych sytuacjach życiowych (św. Agata, św. Juda Tadeusz), modlono się na różańcu²⁵.

Niektórzy etnologowie kwalifikowali ludowe zastosowanie gromnicy jako praktyki magiczne, przypisując jej właściwości apotropieczne. Uważali ją za skuteczny środek chroniący przed niebezpieczeństwami zagrażającymi człowiekowi i jego domostwu. Nie jest to właściwa ocena tych praktyk i funkcji, jaką gromnica pełniła w życiu mieszkańców wsi. Zapalając świecę przy umierającym, czy podczas burzy, nie liczono jedynie na jej właściwości i moc, jaką posiadała „sama w sobie”. Przy płonącej gromnicy spotykali się wszyscy członkowie rodziny i na klęczkach zwracali się do obrazów przedstawiających świętych, modląc się do Boga przez wstawiennictwo Maryi jako orędowniczki, aby w przypadku umierającego przyjął go do siebie – Światłości wiekuis-

---

²⁴ J. POŚPIECH. *Zwyczaj i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego 1987 s. 120.

²⁵ Według informacji T.K., J.M., E.P., H.G. z Białaczowa; M.Ż., Z.P. z Miedzny Drewnianej, M.S., M.M., J.S. z Adamowa; S.K., B.K., M.B. z Prymusowej Woli i innych. Z. KUPISIŃSKI. *Wielki post i Wielkanoc w regionie opoczyńskim. Studium religijności ludowej*. Warszawa: Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów 2000 s. 89; J. WIERUSZ-KOWALSKI. *Liturgika* s. 195; E. KOWALCZYK. *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe na terenie parafii Biezuń na Mazowszu (diec. plocka)*. Lublin 1996 s. 70 (mps KUL); M. SZULC. *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia okresu adwentu i Bożego Narodzenia w parafii Sianowo na Kaszubach*. Lublin 2000 s. 89 (mps KUL); J.S. BYSTRON. *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI-XVIII*. T. 2. Warszawa 1960² s. 49; E. WYROBEK. *Oczyszczenie Najświętszej Maryi Panny, czyli święto Matki Bożej Gromnicznej*. „Kurier Literacko-Naukowy” 3:1926 nr 5 s. 2; M. ZIELENKIEWICZ. *Gromnica*. „Kurier Literacko-Naukowy” 6:1926 nr 5 s. 1; J. KLIMASZEWSKA. *Doroczne obrzędy ludowe* s. 136; D. RESZKA. *Zwyczaj, obrzędy* s. 86.

tej, a w czasie burzy zachował w bezpieczeństwie dom i jego mieszkańców oraz gospodarstwo poprzez oddalenie burzy i piorunów. Każdorazowe stosowanie gromnicy do przeróżnych praktyk łączono z modlitwą. Otrzymane pozytywne rezultaty zawdzięczano przede wszystkim Bogu. Gromnica tylko uświadamiała mieszkańcom wsi bliskość Boga i moc płynącą z pełnego zaufania Mu, czego wzór i przykład do naśladowania daje wierzącym postać Maryi²⁶.

Z dniem Matki Boskiej Gromnicznej łączono wiele wróżb przepowiadających pogodę oraz urodzaje na najbliższe miesiące i rok wegetacyjny. Kobiety obserwowały gromnicę podczas procesji i w kościele. Za złą wróżbę uważano sytuację, jeśli gromnica komuś zgasła podczas nabożeństwa czy w drodze do domu w bezwietrzny dzień. W kościele obserwowano, jak się palą, czy „trzaskają”, czy się „leje”, „co by też nie zgasła”, na podstawie czego zapowiadano, jaka będzie pogoda i urodzaje w tegoroczne lato. Jeśli świece „trzaskały”, a wosk spływał obficie, wówczas wróżono silne burze, gradobicia, choroby oraz nieszczęścia, ze śmiercią włącznie²⁷.

W miejscowościach, w których znajdował się kościół, starano się przynieść do domu zapaloną gromnicę. Troska wynikała z wierzeń, jakie się z tym wiązały: „wraca się z zapaloną gromnicą do domu, żeby panowała w nim miłość i zgoda”, a po powrocie z kościoła mówiono: „Na Gromniczną, na Maryję idą ludzie z procesją, wioska cała, swoi sami, połyskują gromnicami” (Kolonia Podhorce)²⁸. Po wejściu do mieszkania matka wypalała krzyżyki na belkach podtrzymujących sufit oraz na futrynie drzwi wejściowych do domu i oknach, by „latym chronić dom od uderzeń pioruna i nieszczęść”²⁹. Po zgaszeniu gromnicy połykano unoszący się z niej dym, który miał chronić przed wszelkimi chorobami gardła. Na Podlasiu oraz w okolicach Tomaszowa Lubelskiego płomieniem świecy opalano dzieciom końcówki włosów, aby zabezpieczyć je przed chorobami uszu. Matka, przypalając dziecku włosy z czterech stron, wypowiadała słowa: „Nie bój się. Niech cię strzeże i broni Matka Boska

---

²⁶ W. PIĄTKOWSKI. *Elementy religijne* s. 187-184; J.S. BYSTROŃ. *Dzieje obyczajów* s. 49; J. SZCZYPKA. *Kalendarz polski* s. 31; W. ZALESKI. *Rok kościelny* s. 119.

²⁷ F. JĘDRAK. *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia doroczne* s. 145; J. NOWAK. *Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia* s. 317; Z. KUPISIŃSKI. *Śmierć jako wydarzenie eschatyczne* s. 277.

²⁸ J. NOWAK. *Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia* s. 317.

²⁹ Powszechnie na badanym terenie. Zob. również J. ADAMOWSKI. *Kategoria przestrzeni w folklorze. Studium etnolingwistyczne*. Lublin: Wyd. UMCS 1999 s. 220; TENŻE. *Sakralizacja przestrzeni w polskiej kulturze ludowej*. W: J. BARTMIŃSKI, M. JASIŃSKA-WOJTKOWSKA (red.). *Folklor – sacrum – religia*. Lublin: Wyd. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 1995 s. 22 n.

Gromniczna! Wierz, a ta moc przez włosy wejdzie ci do głowy”³⁰. W Rzeszowskim okręcano gromnicę pasemkiem lnianej kądzieli. Poświęcone na Gromniczej pasemko lnu palono nad chorymi zmagającymi się z chorobami skóry. Na Śląsku, pragnąc uchronić się przed chorobą zwaną postrzałem Ponnarritium, nad płomieniem świecy przesuwano paznokcie rąk i wypowiadano słowa: „W imię Ojca, Syna i Ducha Świętego”³¹.

Doświadczenia wielu pokoleń złożyły się na powstanie wróżb dotyczących plonów. W Opoczyńskim obserwowano już od wczesnych godzin porannych, czy po polach snuły się mgły, bo wróżyły one rok urodzajny. Gdy świece w kościele paliły się jasnym i spokojnym płomieniem, nie gasły, oznaczało to słoneczny i urodzajny rok. Podobnie „Na Gromnicę jasno, to w stodole ciasno”, „Jasny dzień podczas Gromnice, lnu przyczynia na prześlicę”, „Gdy na Gromnicę roztaje, rzadkie będą urodzaje”. Zwisające długie sople lodu zapowiadały urodzaj marchwi, a szron pokrywający drzewa, obiecywał obfity plon w sadach. Natomiast na Śląsku: „Jak podczas nabożeństwa w kościele w dzień Matki Boskiej Gromniczej słońce zaświeci, to budom przejrzyste stodoły” (puste), „Jak słońce świeci w Matka Boska Gromnicza to owoce bandą niscycygady” (robaki), „Jak w Gromniczną słońce, to bydom przelotne opady i burze, to jest niedobry rok dlo pszczelorzcy i łowczorzcy” itp. Na Kaszubach mówiono: „Jak w Gromniczną taje, biedne będą urodzaje” albo „Jak w Gromniczną choćby mróz, będą pola pełne zbóż”³².

Dzień 2 lutego przypada w środku zimy, czas ten charakteryzował się migracją wilków. Tego dnia z obawy przed wilkami nie chodzono do lasu. Dla mieszkańców wiosek, położonych w bliskości lasów, zwierzęta te stanowiły trwałe niebezpieczeństwo. Chcąc się przed nimi zabezpieczyć, mieszkańcy Łasoch i Ułowa, po powrocie z kościoła w Łosińsku (Tomaszów Lubelski), obchodzili wioskę z zapalonymi gromnicami, odmawiając przy tym modlitwę „Pod Twoją obronę”. Poprzez to obrzędowe przejście, połączone z modlitwą, powierzano Matce Bożej opiekę nad inwentarzem. Na wiosnę

---

³⁰ Z. KUPISIŃSKI. *Adwent i Boże Narodzenie w regionie opoczyńskim* s. 88. J. NOWAK. *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia* s. 318. Zob. też W. PIĄTKOWSKI. *Elementy religijne w polskim lecznictwie ludowym*. W: W. PIWOWARSKI, J. STYK (red.). *Przemiany religijności społeczeństwa polskiego w świetle badań lubelskiego środowiska naukowego*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Socjologiczne 1993 s. 187-194; Z. KUPISIŃSKI. *Adwent i Boże Narodzenie w regionie opoczyńskim* s. 88; B. OGRODOWSKA. *Zwyczaj, obrzędy i tradycje w Polsce* s. 59.

³¹ B. OGRODOWSKA. *Polskie obrzędy i zwyczaje* s. 75. J. POŚPIECH. *Zwyczaj i obrzędy doroczne na Śląsku* s. 120 n.

³² F. MARLEWSKI. *Rok Boży* s. 168; J. POŚPIECH. *Zwyczaj i obrzędy doroczne na Śląsku* s. 121; M. SZULC. *Zwyczaj i obrzędy* s. 89.

zakopywano także kawałek gromnicy na pastwiskach. Panowało powszechne przekonanie, że Matka Boża chroni domowników i gospodarstwo przed wszelkimi nieszczęściami, a także napaścią wilków, ponieważ od „Gromnic wilcy stadem chodzą”³³.

W dniu Matki Boskiej Gromnicznej wrózano pogodę nie tylko na najbliższe tygodnie, ale także na pozostałe dni roku. Według ludowych prognoz Gromniczna rozpoczynała „ostatek zimy”, do czego nawiązuje przysłowie „Na Gromnicę masz zimy połowicę”, „Gromnica – zimy połowica”, „Na Gromnicę lataj rękawicę”³⁴. Z kolei ocieplenie w tym dniu i związana z nim odwilż wróżyły przedłużenie się zimy: „Gdy na Gromnicę z dachu ciecze, zima się jeszcze przewlecze”, „Jak na Gromniczną ze strzechy ciecze, to się długo zima wlecze”, „Jak na Gromniczną mróz, chowaj sanie, szykuj wóz”, „Jak na Gromniczną błoto, będzie zima jak złoto”³⁵, „Jasna Gromniczka zło orędowniczka”, „Jaka Gromnica bracie, taki święty Józef, Maciej”, „Gdy słońce świeci jasno na Gromnicę, to przyjdą większe mrozy i śnieżyce”. Według wierzeń ludowych tego dnia nawet zwierzęta prognozują pogodę, gdyż jeśli „[...] niedźwiedź burzy swoją budę, jeżeli dnia tego jest duży mróz, a naprawia ją, o ile jest odwilż, bo czuje, że długa będzie jeszcze zima”, co odaje przysłowie: „Na Gromniczną Maryją niedźwiedź budę rozwali lub poprawi ją”³⁶.

W tradycji ludowej dzień Matki Boskiej Gromnicznej kończył bożonarodzeniowy okres. Do tego czasu odbywały się planowane wesela. Kawaler, który nie zdecydował się na poślubienie wybranki serca, musiał czekać na okres wiosenny. Dlatego panny, którym kawalerowie nie oświadczyli się do tego dnia, mówiły: „Na Matkę Boską Gromniczną pocałuj mnie mój śliczny” albo „W dniu Panny Gromnicznej bywaj zdrów mój śliczny”³⁷.

Zebrany materiał faktograficzny z obrzędowości ludowej wskazuje na wielofunkcyjne zastosowanie gromnicy w życiu codziennym mieszkańców wsi. Począwszy od praktyk religijnych i symboliki światła reprezentującego

---

³³ F. MARLEWSKI. *Rok Boży* s. 168; U. JANICKA-KRZYWDA. *Zwyczaj, tradycje, obrzędy*. Kraków: Wydawnictwo WAM. Księża Jezuitów 2013 s. 26; J. NOWAK. *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia* s. 317; J. KOPEĆ. *Gromniczna Matka Boża* kol. 185.

³⁴ J. PERSZON. *Zwyczaj, obrzędy i wierzenia* s. 82; J. KOPEĆ. *Gromniczna Matka Boża* kol. 185.

³⁵ Z. KOSSAK. *Rok polski. Obyczaj i wiara*. Warszawa 1997⁴ s. 26.

³⁶ F. MARLEWSKI. *Rok Boży* s. 168 n.; Z. GLOGER. *Rok polski* s. 98.

³⁷ Zob. S. BARTOSEK. *Zwyczaj, obrzędy i wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Dys (archidiecezja lubelska)*. Lublin 2000 s. 102 (mps KUL).

Chrystusa jako „światłość prawdziwą, która oświeca każdego człowieka, na ten świat przychodzącego”, poprzez funkcje wierzeniowe i wróżebne odnoszące się do zdrowia, pomyślności, urodzajów, meteorologii itp. Kościół na wiele zwyczajów i obrzędów pozwalał, jeśli nie stały w sprzeczności do oficjalnej doktryny, dlatego niektóre z nich przetrwały do dziś. Z praktyk wróżebnych niewiele pozostało do czasów współczesnych, ale jeśli są praktykowane – to tylko sporadycznie, w tradycji najstarszego pokolenia³⁸.

Z dnia na dzień religijność ludowa traci dawne obrazowe przeżywanie treści ewangelicznych i wypracowane przez minione pokolenia zwyczaje i obrzędy związane z symboliką gromnicy. Jeszcze pod koniec XX wieku, gdy zgon następował w domu, do powszechnych praktyk należało wręczanie palącej się gromnicy umierającemu, aby w świetle Chrystusa przeszedł na „tamten świat” – do światłości wiekuistej. Ten piękny obrzęd gromadził na modlitwie przy umierającym rodzinę i najbliższych, stanowiąc dla niego nie tylko duchowe wsparcie, ale także stając się dla zgromadzonych wokół niego okazją do refleksji nad własnym życiem i przemijaniem.

Współcześnie w nielicznych rodzinach zapala się gromnice w czasie burzy. Praktyka ta przetrwała tylko wśród starszych osób. Obecnie wnętrza domów zamieszkałych przez młode małżeństwa zatracają sakralną przestrzeń. Nie ma już „domowego ołtarzyka”, na którym znajdował się krucyfiks, figurki przedstawiające postaci świętych czy obrazy. W dobie Internetu, osiągnięć technicznych i medycznych utraciły znaczenie wróżby meteorologiczne i wegetacyjne. Tylko nieliczni respondenci starszej generacji nawiązują do żywych kiedyś przysłów i życiowych mądrości ludu. Dawne zabiegi magiczne, związane z gromnicą, stosowane w medycynie ludowej zostają zastąpione konwencjonalnymi metodami leczenia.

*

Święto Ofiarowania Pańskiego zwane też Oczyszczeniem Najświętszej Maryi Panny, a w Polsce Matki Boskiej Gromnicznej (od obrzędu święcenia w tym dniu świec zwanych gromnicami) należy do z najstarszych w chrześcijaństwie. Obchodzone jest 40 dni po Bożym Narodzeniu i upamiętnia ofiarowanie Jezusa w Świątyni Jerozolimskiej. Początkowo treść święta posiadała chrystologiczny charakter, a od V wieku akcentowano maryjną tematykę,

---

³⁸ Z. GLOGER. *Encyklopedia staropolska* s. 213; J. POŚPIECH. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku* s. 121. Obserwacja własna.

zwracając uwagę na oczyszczenie Maryi, które – według prawa starotestamentowego – miało się odbyć 40 dni po Bożym Narodzeniu (Kpł 12,2-4). We współczesnej liturgii podkreśla się jego pierwotne znaczenie, w polskiej pobożności ludowej posiada ono w dalszym ciągu wybitnie maryjny charakter i występuje pod nazwą Matki Boskiej Gromnicznej.

Dzień Matki Boskiej Gromnicznej kończył okres Bożego Narodzenia. W kościołach demontowano szopki, w wielu domach usuwano świąteczne dekoracje oraz kończono śpiewanie kolęd, które zastępowano pieśniami maryjnymi. W tym dniu w religijności ludowej na plan pierwszy wysuwa się woskowa świeca zwana gromnicą, przyozdobiona białą lub niebieską wstążką oraz zieloną gałązką mirtu. W liturgii Kościoła świeca ta symbolizuje światło wiary, światłość wiekuistą – Chrystusa, w pobożności ludowej wstążki podkreślają czystość Maryi, bo Ona miała szczególny udział w archetypicznych wydarzeniach tego dnia. Świece, przyniesione do poświęcenia w świątyni, stawały się dla wiernych pochodniami pomagającymi przejść przez mroki ludzkiego życia, bowiem symbolizują Chrystusa, który przyszedł, „by zajaśnić tym, którzy w mroku i cieniu śmierci mieszkają” (Łk 1,79).

W tradycji ludowej z gromniczną świecą łączono wiele praktyk religijnych oraz zwyczajowo-obrzędowych. W życiu mieszkańców wsi gromnica posiadała szczególne znaczenie, dlatego była dla każdego dostrzegalna w domowej przestrzeni. Znajdowała się zwykle na domowym ołtarzyku, we flakonie lub za świętym obrazem wiszącym na ścianie. Stawała się przedmiotem refleksji nad życiem i przemijaniem, bo podawano ją do ręki umierającemu, aby w jej świetle i pod opieką Maryi przeszedł na „tamten świat”. Znak uczyniony kopnącą się świecą na framugach okiennych i futrynach drzwi wejściowych nadawał znamiona przestrzeni sakralnej domostwu, a jednocześnie stawał się apotropaicznym znakiem chroniącym przed złymi mocami zagrażającymi jego mieszkańcom. Gromnicę zapalano podczas burzy, pożarów, gromadzono się przy niej i zanoszono modlitwę do Boga o uciszenie burzy, gradobicia, kataklizmu. Z zapalanej gromnicy w czasie nabożeństwa wrószono, jaka będzie pogoda w najbliższych tygodniach i podczas nadchodzącego lata – czy okaże się ono urodzajne, mokre czy suche. Wykorzystywano ją także w medycynie ludowej. Moc tejże świecy dostrzegano w modlitwie kapłana nad nią i poświęceniu podczas nabożeństwa w kościele. Wśród ludzi wierzących, jak wskazują przeprowadzone przez autora tego artykułu etnograficzne badania terenowe, gromnica nie była pojmowana jako magiczna „czarodziejska różdżka”, ale zabiegi z nią związane łączono z zanoszonymi do Boga przez wstawiennictwo Maryi i świętych modlitewnymi intencjami.

Dziś z dawnych ludowych zwyczajów i obrzędów związanych z gromnicą niewiele pozostało. Te, które zostały inkorporowane w liturgię Kościoła, zachowały swą żywotność. Pomimo murowanej zabudowy i wyposażenia budynków w piorunochrony, ludzie w trosce o dom i budynki gospodarcze podczas burz stawiają gromnice w oknie i zanoszą modlitwę do Boga. Dla wierzącego człowieka gromnica pozostaje przedmiotem refleksji nad własnym chrześcijańskim życiem: chrztem świętym, przyjętymi sakramentami i życiem wiecznym, do którego ma zmierzać w blasku światła Chrystusa.

BIBLIOGRAFIA

- ADAMOWSKI J.: *Kategoria przestrzeni w folklorze. Studium etnolingwistyczne*. Lublin: Wyd. UMCS 1999.
- ADAMOWSKI J.: *Sakralizacja przestrzeni w polskiej kulturze ludowej*. W: J. BARTMIŃSKI, M. JASIŃSKA-WOJTKOWSKA (red.). *Folklor – sacrum – religia*. Lublin: Wyd. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 1995 s. 20-31.
- Agenda liturgiczna diecezji opolskiej. Nabożeństwa, poświęcenia i błogosławieństwa*. Opole: Wydawnictwo św. Krzyża 1981.
- BARTOSEK S.: *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Dys (archidiecezja lubelska)*. Lublin 2000 (mps KUL).
- BIEGELEISEN H.: *U kolebki. Przed ołtarzem. Nad mogiłą*. Lwów: Druk. Instytutu Stauropigjańskiego 1929.
- BUKOWSKA-FLOREŃSKA I.: *Kult świętych i jego symboliczne wartości w religijności ludowej*. W: *Pluralizm kulturowy i religijny współczesnego świata. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Henrykowi Zimoniowi w 70. Rocznicę urodzin*. Red. Z. Kupisiński, S. Grodź. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 337-347.
- BYSTRON J.S.: *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI-XVIII*. T. 2. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1960².
- GLOGER Z.: *Encyklopedia staropolska*. T. 1. Warszawa 1972².
- GRYGIEL S., TISCHNER J.: *Szkic o religijności współczesnej*. „Znak” 18:1966 nr 150 s. 1455-1471.
- JACHER-TYSZKOWA A.: *Ikonaografia przedstawienia Matki Boskiej Gromnicznej w grafice i malarstwie ludowym*. „Polska Sztuka Ludowa” 34:1980 nr 2 s. 71-88.
- JANICKA-KRZYWDA U.: *Zwyczaje, tradycje, obrzędy*. Kraków: Wydawnictwo WAM. Księży Jezuici 2013.
- JĘDRAK F.: *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia doroczne w dekanacie gorzowskim (diecezja opolska)*. Lublin 2000 s. 145 (mps KUL).
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań: Pallottinum 1994.

- KLIMASZEWSKA J.: *Doroczne obrzędy ludowe*. W: *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*. T. 2. Red. M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk s. 127-153.
- KLINGER W.: *Gromniczna, czyli oczyszczenie Najświętszej Panny w wierze i obrzędowości ludowej*. „Kurier Literacko-Naukowy” 13:1936 nr 5 s. 1-2.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Poznań: Pallottinum 2003.
- KOPEĆ J.: *Gromnica*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 6. Red. J. Walkusz i in. Lublin: TN KUL kol. 180-183.
- KOPEĆ J.: *Gromniczna Matka Boża*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 6. Red. J. Walkusz i in. Lublin: TN KUL 2006 kol. 184-186.
- KOSSAK Z.: *Rok polski. Obyczaj i wiara*. Warszawa 1997⁴.
- KOWALCZYK E.: *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe na terenie parafii Bieżeń na Mazowszu (diecezja płocka)*. Lublin 1996 (mps KUL).
- KOZIERSKA G.: *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Świętej Trójcy w Wieszowie (diecezja gliwicka)*. Lublin 1998 (mps KUL).
- KUPISIŃSKI Z. SVD: *Adwent i Boże Narodzenie w regionie opoczyńskim. Studium religijności ludowej*. Warszawa: Verbinum 1997.
- KUPISIŃSKI Z. SVD: *Wielki post i Wielkanoc w regionie opoczyńskim. Studium religijności ludowej*. Warszawa: Verbinum. Wydawnictwo Księży Werbistów 2000.
- KUPISIŃSKI Z. SVD: *Śmierć jako wydarzenie eschatyczne. Zwyczaj, obrzędy i wierzenia pogrzebowe oraz zaduszkowe mieszkańców regionu opoczyńskiego i radomskiego*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007.
- MARLEWSKI F. (red.): *Rok Boży w liturgii i tradycji Kościoła świętego z uwzględnieniem obrzędów i zwyczajów ludowych oraz literatury polskiej. Księga ku pouczeniu i zbudowaniu wiernych katolików*. Katowice: Wydawnictwo Św. Stanisława 1931.
- Mszał rzymski dla diecezji polskich*. Poznań: Pallottinum.
- NADOLSKI B.: *Liturgika*. T. 2. *Liturgia i czas*. Poznań: Pallottinum 1991.
- NOWAK J.: *Święci Katarzyna i Andrzej w religijności i tradycji ludowej regionu tomaszowskiego*. „Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religiologii 4(59):2012 s. 259-280.
- NOWAK J.: *Zwyczaj, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w regionie tomaszowskim na Zamojszczyźnie (diecezja zamojsko-lubaczowska)*. Lublin 2002 (mps KUL).
- OGRODOWSKA B.: *Polskie obrzędy i zwyczaj doroczne*. Warszawa: Sport i Turystyka – MUZA SA 2009.
- OGRODOWSKA B.: *Zwyczaj, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*. Warszawa: Verbinum. Wydawnictwo Księży Werbistów 2000.
- PARSCH P.: *Rok liturgiczny. Okres Bożego Narodzenia*. T. 1. Poznań: Pallottinum 1956.

- PERSZON J.: *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia doroczne w regionie wejherowskim*. T. 1. Lublin 1990 (mps KUL).
- PIĄTKOWSKI W.: *Elementy religijne w polskim lecznictwie ludowym*. W: W. Piwowarski, J. Styk (red.). *Przemiany religijności społeczeństwa polskiego w świetle badań lubelskiego środowiska naukowego*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Socjologiczne 1993 s. 187-194.
- PISZCZEK W., CM.: *Wspomnienie świętych na każdy dzień. Martyrologium*. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księża Misjonarzy 2005.
- POŚPIECH J.: *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego 1987.
- RESZKA D.: *Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia adwentowe i bożonarodzeniowe w parafii Kasparus na Kociewiu (diecezja pelplińska)*. Lublin 2000 (mps KUL)
- SMOLEŃ W.: *Ilustracje świąt kościelnych w polskiej sztuce*. Lublin: RW KUL 1987.
- SMYKOWSKA E.: *Zwyczaje i obrzędy prawosławne. Mały słownik*. Warszawa: Verbinum. Wydawnictwo Księża Werbistów 2006.
- SZULC M.: *Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia okresu adwentu i Bożego Narodzenia w parafii Sianowo na Kaszubach*. Lublin 2000 (mps KUL).
- TOMICI R.: *Religijność ludowa*. W: *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*. T. 2. Red. M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk s. 29-70.
- SZCZYPKA J.: *Kalendarz polski*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1984.
- WADOWSKI D.: *Wspólnotowórcza rola kultu świętych*. W: *Symbole kulturowe, komunikacja społeczna, społeczności regionalne*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 1955 s. 85-94.
- WIERUSZ-KOWALSKI J.: *Liturgika*. Warszawa: PAX 1956.
- WÓJCIK E.: *Ofiarowanie Pańskie*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 14. Red. E. Gigilewicz i in. Lublin: TN KUL 2010 kol. 398-401.
- WYROBEK E.: *Oczyszczenie Najświętszej Maryi Panny, czyli święto Matki Bożej Gromnicznej*. „Kurier Literacko-Naukowy” 3:1926 nr 5 s. 2.
- ZALESKI W., SDB: *Rok kościelny. Święta Pańskie, Matki Bożej, Apostołów, Świętych i Błogosławionych Pańskich, oraz dni okolicznościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie. 1989.
- ZIELENKIEWICZ M.: *Gromnica*. „Kurier Literacko-Naukowy” 6:1926 nr 5 s. 1.

Strona internetowa:

<http://www.brewiarz.pl/czytelnia/swieci/02-02.php3> [dostęp: 24.03.2015].

ŚWIĘTO MATKI BOSKIEJ GROMNICZNEJ W RELIGIJNOŚCI LUDOWEJ

S t r e s z c z e n i e

Święto Matki Boskiej Gromnicznej to późniejsza nazwa powstałego w IV wieku święta Ofiarowania Pańskiego. Początkowo obchody święta posiadały chrystologiczny akcent, ale z upływem czasu nabrały charakteru maryjnego (obecnie w liturgii powrócono do pierwotnej nazwy). W polskiej religijności ludowej funkcjonowała nazwa Matki Boskiej Gromnicznej ze względu na święcenie w Kościele świec zwanych gromnicami. Pod wpływem nauki Kościoła dawne zwyczaje i obrzędy ludowe zmieniły swą treść i znaczenie. Tak było z symboliką światła i świecy. Po nadaniu mu chrześcijańskich interpretacji płonąca świeca symbolizuje światłość wiekuistą, jaką dla każdego wierzącego człowieka stanowi Chrystus.

W życiu mieszkańców wsi gromnica posiadała wielkie znaczenie i była wykorzystywana do różnych praktyk. Wręczano ją do ręki umierającemu, aby Maryja bezpiecznie i w świetle Chrystusa przeprowadziła go na „tamten świat”. Po przyjściu z kościoła znaczone kopącym się płomieniem z gromnicy znak krzyża na futrynach okien i drzwi wejściowych do domu, aby Bóg strzegł domostwa i chronił przed złymi mocami. Zapalano ją i stawiano w oknie lub na stole podczas burzy, aby uchronić dom i gospodarstwo przed uderzeniem pioruna i „odwrócić” burzę. Nie były to czynności magiczne, jak zachowanie to kwalifikują niektórzy etnologowie, gdyż w tym czasie przez wstawiennictwo Maryi zanoszono modlitwę do Boga (odmawiano modlitwę „Pod Twoją obronę”, modlono się na różańcu). Gromnicę wykorzystywano też do przepowiadania praktyk medycznych, meteorologicznych (patrzac jak się pali podczas nabożeństwa czy w drodze do domu). Według wierzeń ludowych posiadała swą moc, gdyż została w kościele poświęcona przez kapłana.

Do czasów współczesnych niewiele pozostało z dawnych ludowych zwyczajów związanych z gromnicą. W niektórych tylko rodzinach daje się ją umierającemu, czy kreśli znak krzyża na futrynach okien i drzwi. Jedynie jej wygląd i płonący płomień przypomina wierzącemu sakrament chrztu świętego oraz Chrystusa – Światłość wiekuistą.

Słowa kluczowe: Ofiarowanie Pańskie, Święto Matki Boskiej Gromnicznej, świeca woskowa zwana gromnicą, religijność ludowa, pobożność ludowa, zwyczaje, obrzędy i wierzenia ludowe, tradycja ludowa, wróżby, praktyki magiczne.